

Sobre la condició femenina en el nostre temps

Consideracions teològiques de sant Josepmaria Escrivà

Per inspiració divina, sant Josepmaria Escrivà de Balaguer «copsà intel·lectualment»¹, el 14 de febrer de 1930, que la llum de Déu rebuda el 2 d'octubre de 1928 per a fundar l'Opus Dei, també es referia a les dones i no tan sols als homes. Així cal entendre el fet fundacional de 1930. Francisca R. Quiroga ha escrit, en un estudi molt ben documentat sobre l'esmentada qüestió: «¿En què va consistir el fet fundacional del 14 de febrer de 1930? Es podria contestar a aquesta pregunta tot dient de manera escarida: sant Josepmaria va entendre que Déu també cridava les dones a ser i a fer l'Opus Dei. Per tant, el que va succeir a la data que ara ens ocupa cal situar-ho en la perspectiva de la realització del projecte que es va iniciar el 2 d'octubre de 1928»². Així, doncs, tota la reflexió teològica i canònica que el fundador va desenvolupar al llarg dels anys sobre la crida universal a la santedat en les circumstàncies ordinàries de la vida, cal aplicar-la tant als homes com a les dones.

Tanmateix, el fundador de l'Opus Dei escriví alguns estudis i cartes pastorals específicament dedicats a la dona. Aquí, per raons de brevetat, focalitzarem el nostre esguard només en el primer punt d'una llarga entrevista que sant Josepmaria concedí a la premsa l'any 1968, que analitzarem amb un cert deteniment³. El context històric d'aquesta entrevista ens la fa particularment interessant ara mateix. Cal recordar, però, que hi ha molts altres passatges en diversos escrits centrats en la condició femenina. Tots plegats constitueixen, d'alguna manera, el rerefons d'una profunda i molt original «teologia de la

Josep-Ignasi Saranyana

Professor ordinari de la Universitat de Navarra. Membre del Pontifici Comitè de Ciències Històriques

¹ «[...] intelectualmente [...] cogí lo que había de ser la Sección femenina» (*Apuntes íntimos*, n. 1871). Es tracta d'una anotació posterior, corresponent a l'any 1948.

² Francisca R. QUIROGA, «14 de febrero de 1930: la transmisión de un acontecimiento y un mensaje», a *Studia et Documenta*, 1(2007) 163-189, aquí pàg. 166.

³ «La dona en la vida del món i de l'Església», entrevista realitzada per Pilar Salcedo i publicada a la revista *Telva*, 1.02.1968; reproduïda a *Converses amb Monsenyor Escrivà de Balaguer*, cap. 7, nn. 87-112.

dona», que mereixeria estudis monogràfics més amplis, més acurats que aquest que ara segueix.

La qüestió de la dedicació femenina a la llar

Tot just al començament de l'esmentada conversa de l'any 1968, monogràficament centrada en el paper de la dona al món i a l'Església, la periodista li demanà si hi havia alguna contraposició entre la vida de la dona dedicada a la família i la vida professional fora de la llar.

Cal contextualitzar la pregunta i la conseqüent resposta en l'ambient exasperat del moment, quan «en coordenades de promoció femenina i en plena revolució del maig del 68», l'alliberament femení es presentava com un objectiu fonamental que calia assolir; una emancipació de tot un reguitzell de frustracions inveterades, segons es deia aleshores, provocades per una cultura patriarcal mil·lenària. Entre tals esclavatges que calia abolir es citaven temes molt variats, encara que tots importants i decisius per a l'adequada orientació de l'educació femenina, l'equilibri psicològic de la dona i l'estructura familiar o «model familiar», com també se'n deia llavors. Es parlava, en efecte, d'alliberar la sexualitat femenina (qüestió que posteriorment originaria les revolucionàries filosofia i teologia del gènere) i de l'alliberament de la maternitat (amb la coneguda seqüela contracepcionista). Es refusava la família «tradicional» (segons els termes polèmics del moment, amb una forta campanya a favor de formes «alternatives» familiars); es defensava la promoció de la dona a l'Església (amb una llarga sèrie d'arguments favorables a la seva ordenació sacerdotal); i es rebutjava la teologia dogmàtica trinitària (amb noves construccions teològiques on es discutia, amb arguments poc seriosos, no només el sentit de l'Encarnació del Verb, el qual assumí una naturalesa humana masculina, ans bé la condició «paterna» de Déu-Pare). Tot plegat, penso que aquests plantejos han elaborat corrents teològics eixorcs, per no dir teologies falses. Al meu entendre, caldrà que els qui donen suport a aquests corrents reflexionin sobre les seves conclusions i hi discernixin el que val del que no val, perquè en molts casos es troben en un veritable *cul-de-sac*. Com ha recordat recentment el Sant Pare, «no es pot negar que hi ha una intoxicació del pensament, que ens aboca per endavant cap a perspectives equivocades»⁴.

Caldrà que els qui donen suport a aquests corrents reflexionin sobre les seves conclusions i hi discernixin el que val del que no val, perquè en molts casos es troben en un veritable *cul-de-sac*.

⁴ BENET XVI, *Llum del món. El Papa, l'Església i els signes dels temps. Una conversa amb Peter Seewald*, Ed. Herder, Barcelona 2010, p. 61.

Tot i l'esforç del magisteri pontifici, amb algunes declaracions de gran contundència i altres de forta significació dogmàtica⁵, les idees vessades pels partidaris d'aquesta mena d'alliberament femení, que tot just acabo de descriure, han deixat un mal ròssec a l'Església, unes conseqüències que encara hom pateix a molts indrets eclesials. Per citar-ne una de ben recent, podríem referir-nos a les notes aparegudes a la premsa al novembre passat (algunes subscrietes per militants cristians), arran de la participació d'unes religioses a la cerimònia de dedicació de la basílica de la Sagrada Família, encarregades (només elles, sense la col·laboració de cap diaca o seminarista) de preparar l'altar amb els adequats paraments litúrgics, després d'eixugar el crisma de la dedicació, estès sobre l'altar per Benet XVI. Aquesta participació exclusiva de religioses s'interpretà, en efecte, com una prova més de la submissió de la dona dins l'Església, només autoritzada a fer feines servils i secundàries, mentre els cardenals i els bisbes romanien asseguts als seus setials (sic). La premsa, evidentment, desconegué o no va voler saber-ne res, del carisma institucional d'aquestes religioses, dedicades vocacionalment a la cura dels altars de les esglésies, particularment de les catedrals, ni tampoc hi hagué en els mitjans cap referència al fet bíblic simbolitzat per aquell breu i bell ritu litúrgic, que rememora la unció del cos del Crist per les pietoses dones poc abans de la Passió i també després de l'enterrament de Jesús al sepulcre del Calvari, quan els homes, més covards, romangueren a casa seva ben amagats.

Doncs bé, i deixant de banda aquestes discussions puntuals, la resposta de sant Josepmaria a l'esmentada pregunta molt més general, sobre la dialèctica entre la tasca femenina a la llar o fora d'ella, fou la següent:

«En primer terme, em sembla oportú de no contraposar aquests dos àmbits que acabes d'esmentar [treball a casa i treball fora de casa]. Igual que en la vida de l'home, per bé que amb matisos molt peculiars, en la vida de la dona la llar i la família sempre ocuparan un lloc central: és evident que la dedicació a les feines familiars suposa una gran funció humana i cristiana. Això, però, no exclou la possibilitat d'ocupar-se en al-

⁵ JOAN PAU II, Carta apostòlica *Mulieris dignitatem*, de 15 d'agost de 1988; ID., Carta apostòlica *Ordinatio sacerdotalis*, de 22 de maig de 1994; ID., *Carta a les dones*, de 29 de juny de 1995; SAGRADA CONGREGACIÓ PER A LA DOCTRINA DE LA FE, *Carta als bisbes de l'Església catòlica sobre la col·laboració de l'home i de la dona a l'Església i al món*, de 31 de maig de 2004.

La premsa desconegué el carisma institucional d'aquestes religioses, dedicades vocacionalment a la cura dels altars de les esglésies, ni tampoc hi hagué cap referència al fet bíblic simbolitzat per aquell breu i bell ritu litúrgic, que rememora la unció del cos del Crist per les pietoses matrones poc abans de la Passió i també després de l'enterrament de Jesús al sepulcre del Calvari.

tres labors professionals –tot i que la de la llar també ho és–, en qualsevol dels oficis i col·locacions nobles que hi ha en la societat, en què es viu» (n. 87).

Cal que analitzem curosament algunes d'aquestes afirmacions.

· *L'home i la casa*

En la referida resposta, hi trobem una sèrie d'afirmacions importants. Abans de tot, que l'home no ha de ser exclòs de l'atenció de la vida familiar i, més concretament, que no ha de ser apartat de la cura de la llar. O més clar i de manera positiva: que també és missió de l'home tenir cura de la casa. Potser la històrica reivindicació femenina, abans esmentada, ha estat més aviat una reacció lògica a l'abandó de la llar per part de l'home, és a dir, del marit; en definitiva, una protesta, molt justificada, perquè el pare s'ha fet el desentès de la casa.

Situem-nos a la societat tradicional, sobretot la societat agrícola, predominant a Europa durant l'edat mitjana, per no anar més enrere⁶; una forma de vida que innegablement ha perviscut arreu del món fins a ben entrada la revolució industrial. Aquestes societats agrícoles es repartiren les tasques familiars entre l'home i la dona, alliberant l'home de la responsabilitat envers la llar i de l'educació dels fills. Amb l'excusa que la missió pròpia del marit i pare era aportar els mitjans econòmics per satisfer les despeses familiars, la esposa i mare romangué tancada dins els murs de la casa, llevat de fer-se càrrec de l'aviram o de la ramaderia, o de cultivar l'hort familiar, amb l'ajuda de les filles, les joves de la casa o d'altres parentes. Aquesta tendència s'accentuà més encara a mesura que avançava la urbanització. La dona urbana burgesa, reduïda a ser a casa, sense fer res o ben poca cosa, perquè disposava d'a-

Potser la històrica reivindicació femenina ha estat més aviat una reacció lògica a l'abandó de la llar per part de l'home, és a dir, del marit; en definitiva, una protesta, molt justificada, perquè el pare s'ha fet el desentès de la casa.

⁶ No penso que es pugui adduir aquí el paràgraf on es narra el pecat original (Gen. 3), per justificar la divisió de tasques segons el gènere: la dona a casa i l'home fora. Pel que fa als capítols posteriors del Gènesi i als altres llibres del Pentateuc, i àdhuc als llibres històrics, penso que caldria més aviat argumentar a l'inrevés: que l'escriptor sagrat «tant en els texts on parla de la vida patriarcal pre i postdiluviana, com en els que parla del comportament dels grans herois d'Israel» s'ajusta, en la seva manera de contar la història, als costums del poble i a la seva manera d'entendre l'organització social i familiar; i tan sols censura un comportament familiar o social, quan és particularment greu i desdiiu de la condició natural de l'home i de les seves relacions fonamentals amb Déu.

bundant servei, lògicament avorrida, tot i que instruïda i llegida, havia d'esclatar abans o després en reivindicacions feministes, totes elles ben comprensibles.

No vull entrar ara en la discussió, sempre bizantina, a propòsit de quines haurien de ser les ajudes del marit a la llar. Seria minimitzar el problema pensar que tot quedaria resolt si l'home rentés els plats o fes la bugada. No és això el que es discuteix aquí. Es parla de la responsabilitat de l'home com a pare i marit dins la llar familiar. Des d'aquesta perspectiva, es pot esbrinar un dels problemes fonamentals de la nostra època: la necessitat de millorar (i fins i tot, de replantejar-se *a radice*) l'educació dels nois adolescents. Això explica que molts analistes hagin assenyalat que el problema no rau primàriament en el feminisme combatiu, ans bé en la degradació de la «paternitat» i fins i tot de la «virilitat», que tants cops es manifesta com a infidelitat. Per tant, caldria considerar l'esmentat feminisme més aviat com una reacció ben justificada «encara que potser massa radical» davant l'abandó masculí de la llar; més aviat com un *ja n'hi ha prou*, que un pretès rebuig per part de la dona de restar a casa. Com deia Joseph Ratzinger, ara Benet XVI, el 14 de novembre de 2003: «la nostra és una època sense pares, sense mestres, sense autoritat que ens guiï»; i, evidentment, cal reaccionar davant de tot això.

Insistint al seu torn en aquesta qüestió tan fonamental, i trobant-hi repercussions encara més negatives per a la vida cristiana, Mons. Javier Echevarría, prelat de l'Opus Dei, ha subratllat, ben a propòsit, que «un element característic de l'actual situació cultural és la crisi de la paternitat humana, la qual fa tan difícil de comprendre que Déu és Pare»⁷. Aquest enfosquiment de la paternitat humana i de les obligacions naturals del pare constitueix un veritable obstacle per acceptar una veritat central de la Revelació neotestamentària: que som fills de Déu pels mèrits de Jesucrist. El desconeixement i l'oblit de la nova situació sobrenatural, merescuda pel Crist, ens retornaria al temor de l'Antic Testament, o a la por, «tan característica de les religions naturals», davant la ira dels déus.

En tal context d'enfosquiment de la paternitat, l'hermenèutica més adient, al meu parer, de les paraules de sant Josepmaria abans citades podria ser: per a la vida de l'home, la

⁷ *Itinerarios de vida cristiana*, Editorial Planeta (Colección "Planeta-Testimonio"), Barcelona 2001, p. 12.

Mons. Javier Echevarría, prelat de l'Opus Dei, ha subratllat, ben a propòsit, que «un element característic de l'actual situació cultural és la crisi de la paternitat humana, la qual fa tan difícil de comprendre que Déu és Pare»

llar és una cosa ben fonamental, i apartar-lo d'aquesta funció seria un notable empobriment de la seva personalitat masculina. En definitiva, considerar que només és missió de la dona tenir cura de la llar seria comprendre erròniament el fons de l'assumpte, com també ho seria pensar que la dona, per alliberar-se d'una tutela patriarcal obsessiva i injusta, ha de trencar tots els seus lligams amb la llar.

· *La dona i la feina fora de casa*

Una segona afirmació del text abans esmentat, extret de *Converses amb Monsenyor Escrivà de Balaguer*, és que la relació de la dona amb la llar no l'exclou, de bell antuvi, d'altres activitats professionals fora de la casa. De vegades, pot necessitar-ho psicològicament, com a via per a la seva realització personal, ço és, com a cultiu de la pròpia vocació professional (és obvi que en aquest àmbit psicològic no s'hi poden establir regles generals); altres cops, a més de cercar-ho pels motius ara assenyalats, el treballar fora de casa pot ser una fretura ineludible provocada per la manca d'ingressos familiars i, en tot cas, una manera de col·laborar amb el marit en el sosteniment econòmic de la família.

Ara bé: atès tot l'anterior, sant Josepmaria reconeix que la cura de la llar té, per a la dona, «matisos molt peculiars», diferents, al seu torn, de l'ajuda que cal exigir també al marit i pare. ¿A què s'està referint quan estableix aquestes diferències? Al·ludeix, al meu entendre, a un fet natural que no pot passar desapercbut: que hi ha diferències constitutives i, doncs, naturals, entre l'home i la dona, que tenen llur repercussió en les actituds d'ambdós i en llurs comportaments desenvolupats a la llar.

Encara que potser resulti poc «modern» a oïdes d'alguns, cal reconèixer, en efecte, que l'instint maternal de la dona, entès com a predisposició natural innata, és més feble en l'home (evidentment parlo aquí del simètric instint paternal). Això exigeix una educació diferenciada, si més no en aquest punt, de la qual no tracta sant Josepmaria en el text que ara comento, tot i que hi va fer referència en altres ocasions. Les pretensions d'algunes feministes radicals que els nens i les nenes tinguin les mateixes joguines s'ha demostrat ineficaç. Això ho saben molt bé els fabricants de joguines, que no estan per romanços a l'hora de fer negocis.

Considerat, doncs, l'instint maternal com un «propi» (en sentit filosòfic) de la natura femenina, proposar una contrapo-

Considerar que només és missió de la dona tenir cura de la llar seria comprendre erròniament el fons de l'assumpte, com també ho seria pensar que la dona, per alliberar-se d'una tutela patriarcal obsessiva i injusta, ha de trencar tots els seus lligams amb la llar.

sició artificial i sistemàtica entre la cura de la casa i l'activitat fora de la llar «menaria fàcilment, des del punt de vista social, a una equivocació més gran que la que es tracta de corregir, perquè encara fóra més greu que la dona abandonés la labor amb els seus». Expressant-ho d'altra manera: si per a aconseguir la promoció social de la dona es fomentés ensems el seu abandó de la casa, el mal que se'n derivaria seria encara molt més greu que el problema que es volia resoldre.

Aquestes afirmacions eren llavors a contracorrent, quan van ser dites (al 1968), i ho són fins i tot ara, si bé potser no tant com anys enrere. Rebutjar-les, però, seria ignorar que les dues activitats (a casa i fora de casa) són importants per la dona, i que ambdues són, a més, compatibles; i seria desconèixer, a més, que la cura de la casa és també una tasca «professional», és a dir, una feina seriosa i ineludible, lluny de qualsevol amateurisme. (Ve a tomb, aquí, recordar la popularitat que han arribat a tenir, en els anys darrers i arreu del món, els programes televisius dedicats a ensenyar a cuinar, mostrant, a més a més, tota mena d'aparells electrònics que faciliten les tasques domèstiques; els quals exigeixen una notable familiaritat amb els avanços tècnics del nostre temps).

Del que he comentat fins ara, seguint el fil de sant Josepmaria Escrivà, potser podríem extreure una conclusió bàsica: que tota antropologia (teològica o filosòfica) ha de començar el seu raonament des de la realitat de les coses. Un altre principi epistemològic abocaria cap a plantejos merament ideològics, farcits de prejudicis. I aquest és precisament un dels pressupòsits d'Escrivà, una de les característiques més visibles de la seva teologia: estar sempre pendent de no ultrapassar les condicions pròpies de la natura, perquè és a partir d'aquesta base que hi arrelen les que són d'ordre sobrenatural.

Així, doncs, i per reprendre paraules literals de l'autor que guia el nostre discurs:

«En el pla personal, tampoc no es pot afirmar d'una manera unilateral que la dona hagi d'atènyer la seva perfecció solament fora de la llar: com si el temps dedicat a la família fos un temps robat al desenvolupament i a la maduresa de la seva personalitat. La llar «sigui la que sigui, perquè la dona soltera també ha de tenir una llar» és un àmbit propici per al creixement de la personalitat. L'atenció que presti a la família serà per a la dona la seva més gran dignitat: tenint cura del marit i

Seguint el fil de sant Josepmaria Escrivà, potser podríem extreure una conclusió bàsica: que tota antropologia (teològica o filosòfica) ha de començar el seu raonament des de la realitat de les coses.

dels fills o bé, per parlar en termes més generals, mitjançant el seu treball per crear al seu entorn un ambient acollidor i formatiu, la dona aconsegueix la part més insubstituïble de la seva missió i, com a conseqüència, és aquí on pot assolir la seva perfecció personal» (n. 87).

• *El treball fora de casa i el discurs sobre la «paritat»*

Considerant ja que no hi ha contraposició, és dir, dialèctica, entre la casa i el treball a fora, la qüestió incideix immediatament en un tema que ara mateix té una particular actualitat: si hi ha treballs que són més propis de l'home que de la dona o, dit a l'inrevés, si tot el que pot fer l'un, ho pot fer també l'altra. Ensopeguem aquí amb l'afer de la *paritat*, ben conflictiu ara mateix, quan hi ha països que han establert l'obligatorietat que, en els consells d'administració de les empreses públiques i en altres indrets laborals, el nombre de dones sigui igual que el d'homes. Heus aquí un text interessant de sant Josepmaria, que procura enlairar la discussió, tot conduint-la cap a escenes o àmbits de reflexió més apaivagats i, per això mateix, més fecunds:

«Com acabo de dir, això no s'oposa a la participació [de la dona] en altres aspectes de la vida social i àdhuc, posem per cas, de la vida política. També en aquests sectors, la dona pot aportar una valuosa contribució, com a persona, amb les peculiaritats de la seva condició femenina; i ho farà així en la mesura que estigui humanament i professionalment preparada. És clar que, tant la família com la societat, necessiten aquesta aportació especial, que no és pas de cap manera secundària» (n. 87).

És evident que des del punt de vista objectiu no hi ha treballs, fora de casa, que siguin només masculins i d'altres que siguin naturalment femenins. Tanmateix, a la història hi trobem algunes tasques que han estat reservades tradicionalment als homes, amb exclusió de les dones, bé pel desinterès d'elles o bé per la impossibilitat que elles han trobat per dur-les a terme, tenint en compte els desenvolupaments tècnics de cada època. Penso, per exemple, en treballs que han exigut una força muscular que normalment no han tingut les dones, en igualtat de circumstàncies. Ara bé: el món canvia i les tècniques avancen. El que abans exigia molta força bruta, per dir-ho així, en els nostres dies es pot realitzar pràcticament sense esforç. Em refereixo a enginyers tan corrents com ara la direcció assistida dels camions, que permet moure el volant amb un dit, quan el motor està engegat. Tampoc hi ha necessitat de carregar sacs,

És evident que des del punt de vista objectiu no hi ha treballs, fora de casa, que siguin només masculins i d'altres que siguin naturalment femenins.

quan existeixen bolquets mecànics a tots els magatzems per tal de desplaçar les mercaderies. I podríem seguir, sense al·ludir a la guerra, que no la considero activitat normal, sinó extrema i, en principi, no desitjable.

Mai de la vida no s'ha demostrat que la intel·ligència de la dona sigui inhàbil per a determinades activitats; més aviat hauríem de parlar d'un retraïment d'elles per raons culturals, és a dir, perquè hom troba (o trobava) menys femenines unes activitats que unes altres. No crec que elles no siguin capaces de llegir i entendre els mapes, per citar un lloc comú que se sent arreu. Aquí incideix de manera molt clara la qüestió de l'educació femenina i, de la mateixa manera que abans hem parlat de l'oportunitat de una educació diferenciada en algunes qüestions (com ara educar en la paternitat els homes quan són encara adolescents), ara podrien dir, a l'inrevés, que cal que les dones tinguin una educació equivalent a la dels homes, sobretot a nivells superiors, on la separació potser els seria perjudicial, car contribuiria a mantenir tòpics culturals discriminatoris. Això és el que vol dir sant Josepmaria quan afirma que no s'ha d'excloure la dona de cap àmbit de la vida professional, «en la mesura que n'estigui humanament i professionalment preparada».

I encara hi ha més. Sant Josepmaria parla aquí d'una contribució ineludible de la dona a totes les activitats professionals, per tal d'enriquir-les «amb les peculiaritats de la seva condició femenina». Heus aquí un tema complicat, que cal tractar amb molta cura, perquè el seu desenvolupament pot quedar contaminat pels prejudicis d'època. Ja se sap que l'anàlisi fenomenològica és molt difícil i solament els molt experts poden avançar-s'hi amb possibilitats d'èxit, que no és pas el meu cas. Amb tot, sembla, de bon antuvi, que veritablement hi ha quelcom de propi en la mirada femenina sobre la realitat, que la diferencia de la mirada masculina. Si bé no es tracta de qüestions essencials, sembla lícit parlar de focalitzacions accidentals d'interès. Per això, el nostre autor rebutja que la dona imiti l'home en l'activitat professional. Veiem com ho diu en un paràgraf molt dens que reproduceix literalment:

«Desenvolupament, maduresa, emancipació de la dona, no han pas de voler dir una pretensió d'igualtat –d'uniformitat– amb l'home, una *imitació* de la manera baronívola d'actuar: això no fóra una consecució, fóra una pèrdua per a la dona, no perquè sigui més o menys que l'home, sinó perquè és diferent.

“Desenvolupament, maduresa, emancipació de la dona, no han pas de voler dir una pretensió d'igualtat «d'uniformitat» amb l'home, una imitació de la manera baronívola d'actuar: això no fóra una consecució, fóra una pèrdua per a la dona, no perquè sigui més o menys que l'home, sinó perquè és diferent.”

En un pla essencial –que ha de tenir el seu reconeixement jurídic, tant en el dret civil com en l'eclesiàstic–, sí que es pot parlar d'igualtat de drets, perquè la dona, exactament igual que l'home, té la dignitat de persona i de filla de Déu. Però és a partir d'aquesta igualtat fonamental que cadascú ha d'aconseguir el que li és propi; i en aquest pla, emancipació és tant com dir possibilitat real de desenvolupar plenament les pròpies virtualitats: les que té en la seva singularitat, i les que té com a dona. La igualtat davant el dret, la igualtat d'oportunitats davant la llei, no suprimeix sinó que pressuposa i promou aquesta diversitat, que és riquesa per a tothom» (n. 87).

Les anteriors expressions em semblen clares. I aquí també hi podríem trobar un problema provocat per l'home, mal resolt per la dona, quan ella no troba els espais adequats d'expressió. En efecte: si l'home es nega a acceptar la manera peculiar de treballar de la dona, i considera que només hi ha una manera de fer les coses, «la forma masculina de resoldre-les», llavors la dona no troba cap altre camí per poder treballar professionalment, que adaptar-se a la manera de fer masculina, traint la seva peculiar sensibilitat. I si ella entra en aquest joc, es troba evidentment en inferioritat de condicions, una de les quals, per citar-ne la més important, és que ha de excloure del seu horitzó vital la maternitat i la cura amorosa de la llar. Provem d'il·lustrar-ho amb uns exemples. Si les reunions professionals d'alt nivell no es poden celebrar sinó al vespre, és clar que no hi poden intervenir les dones casades amb fills petits. Si per assolir determinats nomenaments professionals o polítics, cal canviar contínuament de ciutat o viatjar sense interrupció, és obvi que la dona es trobarà amb un sostre de vidre que no podrà ultrapassar, si més no sense renunciar a la llar i als fills. I podríem seguir oferint-ne altres casos límits.

Aquí ens trobem una altra vegada amb una responsabilitat de l'home, que indueix una reacció «bé que de vegades massa radical» de la dona. Cal afirmar ben clar que no ens serveix l'estil de vida neoliberal, del capitalisme competitiu extrem que se'ns vol imposar; i que s'han de canviar les condicions del món laboral. Ara bé, qui s'atreveix a fer-ho? Qui li posarà el cascavell al gat? I, mentrestant, veiem com cau la natalitat, s'envelleix la població i molts matrimonis fan aigües.

El següent text de sant Josepmaria, entès en aquest context socioeconòmic, sembla una utopia, però no hi ha cap altre remei que anar en aquesta direcció:

Si l'home es nega a acceptar la manera peculiar de treballar de la dona, i considera que només hi ha una manera de fer les coses, «la forma masculina de resoldre-les», llavors la dona no troba cap altre camí per poder treballar professionalment, que adaptar-se a la manera de fer masculina, traint la seva peculiar sensibilitat.

«La dona està cridada a dur a la família, a la societat civil, a l'Església, quelcom de característic, que li és propi, i que només ella pot donar: la seva delicada tendresa, la seva generositat incansable, el seu amor a les coses concretes, la seva agudesesa d'enginy, la seva capacitat d'intuïció, la seva pietat pregona i senzilla, la seva tenacitat... La feminitat no és autèntica si no s'adona de la bellesa d'aquesta aportació insubstituïble i no la incorpora a la pròpia vida» (n. 87).

Algunes reflexions finals

Com ja he dit en començar, solament he volgut fer uns comentaris a un punt de les *Converses amb Monsenyor Escrivà de Balaguer*. Ja sé que hi ha altres paràgrafs i fins i tot assajos complets dedicats a la qüestió; però, per emprendre una primera anàlisi, encara que només aproximativa, aquest punt 87 em sembla prou ric per aturar-nos-hi amb cert deteniment. Seguint el fil del seu discurs, m'ha semblat poder concloure que el problema fonamental de la societat contemporània no es pròpiament el feminisme radical. Tot i que no es pot negar la seva importància no només social i política, ni sobretot filosòfica i teològica, penso que, en el rerefons dels feminismes radicals, s'hi troba que l'home s'ha perdut en el seu itinerari de la societat moderna, creant un *modus vivendi*, que no sols perjudica a la dona, sinó que fa molt de mal a l'home mateix. Entenc, doncs, que els feminismes són més aviat formes reactives a una situació extrema provocada per l'home: abans, temps enrere, tancant la dona a la casa; ara, presentant-li un món professional en el qual ni ella es pot trobar còmoda, ni - i aquí rau la paradoxa- l'home mateix s'hi pot desenvolupar feliçment.

Heus aquí, al meu entendre, un dels reptes més notables per a la filosofia i la teologia contemporànies: repensar el nostre món a fons. La qual cosa no es podrà fer satisfactòriament, si l'home (home i dona) no troba un sentit al progrés extraordinari del nostre temps. Em sembla molt adient, doncs, el repte plantejat per Benet XVI fa poques setmanes, en la llarga conversa amb Peter Seewald: «Ara la gran qüestió és: ¿com es pot corregir el concepte de progrés i la seva realitat, i com dominar-lo després des de l'interior i de forma positiva? En aquest sentit, cal fer una reflexió global sobre els fonaments»⁸.

⁸ BENET XVI, *Llum del món*, cit., p. 57.

Entenc que els feminismes són més aviat formes reactives a una situació extrema provocada per l'home: abans, temps enrere, tancant la dona a la casa; ara, presentant-li un món professional en el qual ni ella es pot trobar còmoda, ni - i aquí rau la paradoxa- l'home mateix s'hi pot desenvolupar feliçment.